

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Sayı: 11 | Yıl: 2018/1

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal TR DİZİN, İSAM, İDEALONLİNE ve ASOS veri indeksleri ile SOBİAD atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Teorilerin Kur'an-ı Kerim ile Temellendirilmesi Problemi

Abdulnasır SÜT*

Geliş Tarihi: 17.05.2018, Kabul Tarihi: 29.05.2018

Öz

Bu çalışma Kur'an-ı Kerim ile teori arasında kurulan ilişkinin sıhhatini ele almakta ve iktisat, ahlak, hukuk vb. alanlarda üretilen teorilerin özelde Kur'an'a, genelde İslam'a atfedilmesinin isabetli olup-olmadığını konu edinmektedir. İlahi metinlerin varlık nedenleri ile beşeri düşüncenin semereleri olan teorilerin varlık nedenleri arasında birçok açıdan farklar bulunmaktadır. Kur'an ile zihin mahsulü eserler arasında oluşum süreci, gaye, dil ve üslup gibi birçok yönden ilişki kurulması imkânsızdır. Çünkü bir konu hakkında sav, öngörü ve önermeler içeren ve zihinsel bir çabanın sonucu olarak teşekkül eden teori ile Mutlak Yetkin bir varlıktan hayat kılavuzu olarak nazil olan Kitap arasında önemli farklar olmaktadır. Bu zaviyeden hareketle Kur'an ile teori arasında doğrusal bir ilişki tesis edilemez; iltisak kurulamaz. Kur'an, doğrudan bir ahlak, siyaset, hukuk ve ekonomi teorisi ve modeli sunmaz. Ancak Müslüman düşünür Kur'an'ı referans alarak bu konularda teori ve modeller geliştirebilir. Teori oluşturmak, formel bilimsel bilgi ile yaşanan tarihsel dinamikleri dikkate alan ve sosyal gerçeklik zeminine dayanan bir süreçtir. Teori oluşturma sorumluluğu, entelektüel, filozof ve bilim adamı Müslümanlarındır.

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, (nasr_12@hotmail.com).

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Akıl, Ahlak teorisi, Siyaset teorisi, Müslüman düşünür.

The Issue of Theories Based on the Holy Qur'an

Abstract

This study focused on justifiable of relationship established between the Holy Qur'an and the theory, especially the theories produced in the fields such as economics, morality, law. It focuses on the question whether are particularly relevant to the Qur'an, in particular and to Islam in general. There are many differences between the reasons for existence of divine texts and the reasons for existence of theories that was produced by human thought. The relationship between the Qur'an and the works of the mind cannot be established in many ways, such as the process of formation, the nature, language and style. There will be differences between the theory formed as a result of a mental effort involving an argument about a subject, foresight and suggestions, and the book which is the guide for life from an Absolute Competent Entity. From this point of view, a linear relationship between the Qur'an and theory cannot be established. The Qur'an does not offer a direct moral, political, legal, economic theory and model. However, Muslim thinkers can develop theories and models on these issues with reference to the Qur'an. Formulating a theory is a process that takes into account the historical dynamics experienced with formal scientific knowledge and based on the ground of social reality. Responsibility for formulating theory is in charge of the Muslim intellectuals, philosophers and scientists.

Keywords: Holy Qur'an, Mind, Ethic theory, Political theory, Muslim thinker.

GİRİŞ

Günümüzde bazı düşünce çevrelerinin, özelde Kur'an-ı Kerim'den genelde ise İslam'dan bahsederken veya bazı yazılarına İslam'ı/Kur'an'ı konu edinirken, düşüncelerini modern çağın felsefe ve bilim dili ile ifade etmeleri bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşımı sergileyenler, bir din veya onun kutsal kitabı ile beşeri bir ideoloji veya o ideolojinin teori ve modeline ilişkin bir kitabı aynı kriterlerle değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. Acaba siyaset, ekonomi ve ahlak gibi konularda Kur'an-ı Kerim'in bir teori veya sisteminin varlığını iddia etmek ile onu, herhangi bir konuda teori veya sistem sunmadığı gerekçesi ile eleştiri konusu yapmak bilimsel ve doğru bir tutum mudur? Buna ilişkin sıhhatli bir değerlendirme yapabilmek için Kur'an'ın gönderiliş gayesi, metinleşme süreci ve biçimi ile beşeri bir metnin gayesi, oluşumu ve biçimi arasında sağlıklı bir mukayese yapmak gerekmektedir. Bu mukayese bize hem, genelde ilahi metinler,

özelde ise Kur'an ile diğer kitaplar arasında hem de bazı düşünürlerin hatta bazı çevrelerin bir hayat kılavuzu olan Kur'an'ı beşeri ilimlerin diliyle ve üstelik bir nazariye/teori, siyaset ve ahlak kitabı olarak görmek şeklindeki yaklaşımlarını daha doğru değerlendirme imkânı verecektir. Böylece Kur'an ile bir ideolojinin ya da düşünürün tezleri arasında mukayese yapmanın ya da bağıntı kurmanın isabet derecesine ilişkin bir değerlendirme yapabilmek olanağımız söz konusu olacaktır.

Şüphesiz bahsedilen tarzda bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle teorinin ne olduğunu ve bununla ne kast edildiğini ortaya koymak gerekir. Biz de burada teorinin ne'liğini ortaya koyduktan sonra şu sorulara cevap vermeye çalışacağız: *Kur'an'ın ahlak teorisi, İslam siyaset teorisi, İslam devlet modeli, İslam ekonomi teorisi, İslami rejim* gibi kavramsallaştırmalar yerinde ve doğru kullanımlar mıdır? Bu kullanımların İslamî dayanağı var mıdır?

Bu çalışmada ayrıca, herhangi bir konuda önerdikleri dini görüşlerini İslam ve Kur'an'a atıfta bulunarak temellendiren kimselerin bu tarz yaklaşımları değerlendirilecek ve böylesi bir yaklaşımın problemleri boyutlarına dikkat çekilecektir.

1. TEORİNİN MAHİYETİ

Yukarıdaki sorulara yanıt vermeden önce teoriden ne kastedildiğine değinmekte yarar var. Teori kavramı pratiğin zıddı olarak fen ve sosyal bilimlerin pek çok alanında kullanılmakta ve farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Teori; "bilimsel bir bilgi sistemi içinde olgulardan hareketle, konusunun bir bölümünü ya da tamamına dair sistematik bir görüş geliştiren soyut, genel ve açıklayıcı bir ilke veya kendisine dayanılarak fenomenlerin açıklandığı doğru kabul edilen hipotez ya da yorum" olarak tanımlanmaktadır.¹ Teori; "fiziksel evrenin belirli yönlerini açıklayabilen; yapılmasında gerçekler, yasalar, bilimsel çıkarımlar, hipotezler ve ikinci dereceden teoriler de bulunabilen doğruluğu son derece iyi desteklenmiş bir açıklama biçimi"² şeklinde tanımlanabilir. Sosyal bilimlerde teoriler; dünya görüşüne bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Bazılarına göre teori, sosyal dünyayla ilgili genelleme ve sınıflamalardan oluşurken, pozitivist görüşe göre tüm teorik önermeler deneysel

1 Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 4. Basım, 2000), 924.

2 Zeki Apaydın-Hikmet Sürmel, "Üniversite Öğrencilerinin Evrim Teorisine Yönelik Tutumlar", *Elementary Education Online*, 8(3), 820-842, 2009.

önermelere indirgenmelidir. Marksist görüş ise teoriyi “sonuçlarda ortaya çıkan, nedensel mekanizma ve süreçleri keşfetmek suretiyle fenomenleri açıklamak” şeklinde izah etmektedir.³ Gerçekliğin veya olguların sistemli bilgisi olarak görülebilen teori, kavramsal bir sistem olarak düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında teoriler, düşünsel ve zihinsel bir yapı olarak kabul edilmiştir. Teori, varsayımın biraz daha bilimsel ve ileri bir halidir. Varsayım doğruluğu ispatlanmamış bir önerme iken teori kesinlik kazanmamış ama doğrulanmış veya bazı açılardan desteklenmiş önermelerden teşekkül etmiş bir kavramsal sistem ve bir önermeler dizisidir.⁴

Bilimsel teoriler, gözlem ve deneyden hareketle tabiat bilimlerine dayalı olarak gelişir. Buna karşılık sosyal teoriler ise gözlem ve ilmi/tarihi tecrübe esas alınarak sistemli bir fikir demeti olarak görülebilir. Teori'nin doğrulanma ve yanlışlanma yönü bulunmaktadır. Dolayısıyla teorilerde bir kesinlik aranmaz. Teori bazen kuram olarak ifade edilebilmektedir: Kuram; “güncel kanıtlara dayanan akla en uygun (mantıklı) açıklamaları temsil eden ve geçerliğini sağlayan çok çeşitli kanıtlar tarafından desteklenen üst düzey açıklama biçimi” şeklinde tanımlanabilmektedir.⁵ Teori bazen model kavramı ile eş bazen de yakın anlamda kullanılabilir. Modelin temel özelliği; orijinale dayanan bir örnek, orijinalin niteliklerinin seçiminin yansıması veya bazı amaçlara bağlı olarak orijinalin yerine kullanılabilen bir model olmasıdır.⁶ Modeller yardımıyla karmaşık gerçeklik daha basit bir hale getirilir. Model bazen bir örneklem olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneklem üzerinden olaylar veya olgular arasındaki ilişkiler, daha rahat anlaşılabilir.

Einstein, insanın duyuusal deneyimleri ile kavramlar arasında bir ilişki kurmakta, “gerçek dış dünya”nın ilk adımının somut nesnelerin formulasyonu ile gerçekleştirildiğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte mantıksal olarak konseptleri (teori/kavram) duyu izlenimlerinin toplamı değil, onların “insan (veya hayvan) zihninin özgür yaratımları” olarak telakki etmektedir.⁷ Ona göre

3 Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, 924.

4 Nilgün Çelebi, “Teori Nedir? Genel ve Çeşitli Filozoflara Göre Tanımı”, <http://www.filozof.net/Turkce/felsefe-akimlari/3924> (Erişim Tarihi: 16.04.2018)

5 Özgür Taşkın, Elif Omca Çobanoğlu ve diğerleri, “Lisans Öğrencilerinin Kuram (Teori) Kavramını Algılayışları”, *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Cilt. 25 (2), 37.

6 Thomas Kühne, “What is Theory”, *Language Engineering for Model-Driven Software Development*, (Germany: (IBFI), Schloss Dagstuhl 2005). <http://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2005/23>, (Erişim Tarihi: 28.04.2018)

7 Albert Einstein, *Ideas and Opinions*, Tran. Sonja Bargmann, (Crown Publishers, Inc. New York, 1954), 291. (It is a free creation of the human (or animal) mind).

teoriler çok spekülâtif şeylerdir. Teoriler ne doğrudan duyu deneyimleriyle ne de tek başına gözlemlerle belirlenen şeylerdir. Teorilerin sahip olduğu bütün ilke ve kavramlar kurgusaldır.⁸ Tüm bunlar teorilerin nesnel zeminden yoksun oldukları anlamına gelmez. Aksine, bilim adamı ve düşünür, sahip olduğu doğru ilkeler üzerinden varsayımlarını oluşturur, çeşitli soyutlamalar yapar ve teorisini geliştirir. Teori soyut, çapraşık ve entelektüellere ait bir saha olarak kabul edilir. Bu, teorinin bilgi temeline dayanmadığını ve pratik gerçekliği barındırmadığı anlamına gelmez.⁹ Bir başka ifadeyle sosyal kuram; karmaşık sosyal ilişkiler arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulur ve soyutlamalar oluşturularak yapılır. Kuram, oluşturulan soyutlamalardan bir önermeler dizgesi meydana getirmekle mümkün olur. Bir kuramın temel öğeleri kavramlar, varsayımlar, sınıflamalar ve ilişkiler dizgesi olarak sayılabilir.

Bilimsel faaliyetlerin önemli bir kısmı teorik düzeyde yapılmaktadır. Bilim adamının geliştirdiği teoriyi uygulamak, filozofun/bilim adamının görevi değildir. Bilimsel verinin bulguya dönüştürülmesinden sonra, bulgularca desteklenen teoriyi ya da kavramsal modeli somut yaşama dönüştürme, mütekabiliyetini kurma ve uygulama görevi, sorumluluğu ve başarısı uygulamacıya aittir. Matematikçinin geliştirdiği formüller, er ya da geç fizik dünyasında bir karşılık bulacaktır.¹⁰

2. KUR'AN'IN MAHİYETİ VE GAYESİ

İlahi metinlerin teşekkül biçimi, metinleşme süreçleri ve gayesi beşeri metinlerinkinden birçok açıdan farklılık arz etmektedir. İlahi bir metnin gönderilmesine neden olan sebepler ve o metnin inşasına zemin oluşturan toplumun inanç ve düşünce yapısı, sosyal ilişki biçimi, hukuki işleyiş, ahlaki vaziyet, hadiseler karşısında takınulan bireysel ve toplumsal davranış gibi unsurlar, metnin inzalinde temel saikler olmaktadır. Muhatap kitlenin inanç biçimini, yaşam pratiğini, tarih ve toplum anlayışını esas alarak varlık bulan böyle bir metin, toplumun inanç/düşünce ve davranışlarını yeniden tesis etmeye ya da ıslah etmeye dönük toplumsal gerçekliği dikkate almaktadır.¹¹

8 Paul Karl Feyerabend, *Akla Veda*, Çev. Ertuğrul Başer, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2012), 155.

9 Graham C. Kinloch, *Sosyolojik Teori*, Çev. Tulin Günşen-Dursun Ayan, (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2014), 4.

10 Nilgün Çelebi, "Metodolojik Sorunlara Bir Bakış", *DTCF Dergisi*, 35.2 (1991), 53.

11 Nasr Hamid Ebu Zeyd, Kur'an-ı Kerim'in olgu ile kültür içinde varlık bulan kültürel bir ürün olduğunu, Kur'an'ın ilahi kaynaklı bir metin oluşunun, muhtevasının olgusallığı

Nitekim Kur'an'daki normatif ayetler, Kur'an'ın inşai üslubu ve hitabi bir metin oluşu bu gerçekliği ifade etmektedir.

İlahi metinlerin insan düşüncesiyle inşa edilen ve zihin mahsulü bir metinden tamamen farklı olduğu rahatlıkla görülür. Bu, hem metnin üslubundan, hem içeriğinden ve hem de dilinden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in surelerinin üslup ve hacmi farklılık arz ettiği gibi ayetlerin sayısı ve dili de farklılık arz etmektedir. Nitekim pek çok surede zahiren konu ve tema bütünlüğünün olmaması, pek çok mevzunun içi içe işlenmesi bu hususu ortaya koymaktadır. Bazen bir surede tarihsel bir kıssadan bahsederken, toplumun inanç ve davranışlarına ilişkin uyarılara, ibadetten bahsederken, muamelat ve hukuka geçildiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in üslubu, nazım olmadığı gibi nesir de değildir. Onun kendisine özgü bir biçimi söz konusudur. Oysa zihin mahsulü olan bir metin, nesir veya nazım türlerinden birisiyle yazılmaktadır. Bu nedenle kişi, metni oluştururken genellikle bir plana göre hareket etmektedir. Bir yazarın kurgusu veya yazma planının girişinde sunulmakta, takip ettiği yöntem ve üslup hakkında kısaca bilgi vermektedir. Oysa Kur'an-ı doğru/sahih inanç ve amel üzerine inşa edilmiş bir hidayet kitabı,¹² bir bütün olarak insanın varoluşsal anlamını bulabileceği bir kurtuluş reçetesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlahi metinlerle beşeri metinler arasındaki farklardan bir tanesi de şudur: İlahi metinlerde bir kavramsallaştırma veya bir kavramsal bir çerçeve sunulmaz. Takip edilecek yöntem ve spesifik bir konudan bahsetmez. Onda herhangi bir ilmi alana teksif olmadığı ve ilimler tasnif edilmediği gibi, bu ilimlerin tanımı, konusu, gayesi gibi bir yaklaşım da görülmez. Bununla birlikte ilahi metinlerin beşeri ilmi disiplinler tarzında kendisini ortaya koymaması, ilahi metinlerin herhangi bir ilmi disiplinin konu ve yönteminden doğrudan ya da dolaylı bahsetmediği anlamına da gelmez. Burada kastedilen husus, bu metinlerin sistematik bir ilmi disiplin yöntemiyle konuları ele almamasıdır: İlahi metin, bir hayat kılavuzu olduğu için hayatı birçok açıdan konu edinmektedir. Söz gelimi Kur'an'a bakıldığında, metafizik ve

ve onun beşeri kültüre aidiyeti ile çelişmediğini ifade etmektedir. Bkz. Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, Çev. Mehmet Emin Maşalı, (Ankara: Kitabiyat, 2001), 47. Nasr Hamid'in bu yöndeki değerlendirmeleri, Kur'an'ın ilahi yönü ile beşeri yönünü muğlaklaştırmaktadır. Kur'an'ın nazil olduğu tarihsel koşullar ve olgular (esbâb-ı nüzûl) ile Kur'an'ın Arap diliyle mesajını iletmesini, Allah'ın mesajını reel hayat üzerinden vermesi ve ilahi hitabın toplumu inanç, düşünce, davranış ve duygu açısından yeniden inşa etmesi olarak okunmalıdır.

12 el-Bakara, 2/2.

ahiret gibi duyu, tecrübe ve gözlem dışında bir alandan bahsettiği gibi evren, ahlak, ticaret gibi akıl ve duyu sayesinde idrak edilebilen ve tecrübeye konu olan birçok alandan bahsettiği de görülmektedir. Bir başka ifadeyle Kur'an, hayatın her alanına dokunan, bireyin doğru itikat/düşünce ve davranış kazanabilmesi için rehberlik eden bir kitaptır.

Kur'an, Allah'ın insanlığın "haline" yaptığı ilahi bir müdahaledir. Bu müdahale, belli toplumsal bir gerçeklikte, o toplumun dili ve o toplumdan seçilen bir resul aracılığıyla yapılmıştır. Kur'an, sadece bilimsel ve tarihsel veriler sunan "bilgi kaynağı" değildir. O, reel bir toplumun ahvalini dikkate alarak yeni bir medeniyet tesisi temin etmek için "varlık kaynağı"dır.¹³ Böyle bir kaynak olduğunu, Müslüman toplum, kültür ve medeniyetini gerçekleştirmek için kullandığı hitabî dilin inşai üslubunda görmek mümkündür. Kur'an'daki emir ve nehiyeler, tavsiyeler, terğip ve terhipler, *ideal bir toplum/vasat bir ümmet*¹⁴ tesis etmenin araçları olarak kullanılmıştır. O kavram analizi yapan, teorik düzeyde tartışmalarla düşünce biçimlerini karşılaştıran, toplumu analiz eden, olay ve olguları deskriptif veya analitik bir yaklaşımla sunan bir metin değildir. Kur'an kavramlar arasında ilişkilendirmeler kurarak varsayımlar oluşturmadığı gibi düşünceyi sistemli bir şekilde tasnif ederek sınıflandırmalara da gitmez.

İlahi bir metin ile beşeri bir metin arasındaki önemli farklardan bir tanesi de, okuyucunun metinle kurmuş olduğu ilişkiden kaynaklanmaktadır. Kişinin, iman ilkelerinden birisinin gereği olarak inandığı bir kitaba olan tutumu ile kendisi gibi bir varlığın zihin ürünü olan metne olan tutumu arasında önemli farklar olacaktır. İnanan bir kişi, inandığı metni Yaratıcı olarak kabul ettiği mutlak bilgin ve yetkin bir varlığın kelamı ve mesajı olarak kabul ediyorsa, okuyucunun böyle bir metin ile kurduğu ilişki onun iman durumuna ve gönül dünyasına bağlı olarak varlık bulacaktır. Böyle bir metin beşeri bir metin gibi eleştiri konusu edilmez ve sorgulanmaz. İnananlar açısından bu metin, hakikate tekabül ettiği için oradaki bilgiler tartışmasızdır.

3. TEORİNİN KUR'AN'LA İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Dini bir metni, o metne inanan kişi ile o metni bilimsel bir veri olarak kullanan kişinin değerlendirmeleri arasında önemli farklar olacağı aşikârdır. Felse-

13 Tahsin Görgün, *İlahi Sözün Gücü*, (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2. Baskı, 2014), 33-37.

14 el-Bakara, 2/143.

fe ve bilim çevrelerinin Kur'an'a ilmi veri sunan bir obje olarak yaklaşmaları ile Kur'an'a inanan düşünürlerin beklentileri çok farklı olacaktır. Keza Kur'an'ın ilahi bir kelim olduğuna inananlar ile onun beşeri bir metin olduğunu, Hz. Muhammed (s.a.v.)' in onu yazdığını iddia edenlerin değerlendirmelerinde ulaştıkları sonuçlarda çok belirgin farklar vardır.¹⁵ Mamafih biz burada makalemizin dar kapsamı çerçevesinde Kur'an'ın beşeri bir eser olduğunu iddia edenlerin iddialarını konu edinmeyecek, sadece Kur'an'a inanan insanların, zahiren Kur'an'da olmayan konuları ya da kendi düşüncelerini, teori ve sistem anlayışlarını Kur'an'a dayandırarak izah edenlerin yaklaşımlarını ele almaya gayret edeceğiz. Başka bir ifadeyle İslam'a atfedilerek üretilen teori ve sistemlerin sıhhatine ilişkin değerlendirmelerde bulunmaya ve bu teori ve sistemlerin sunuş biçimlerinde doğru bulmadığımız noktalara işaret etmeye çalışacağız. Kur'an-ı Kerim/İslam ile teori/model arasında yapılan ilişkilendirmeleri birkaç örnekle izah edersek mevzu daha anlaşılır olacaktır.

Bazı düşünürlerin yazılarında, kitaplarında veya görüşlerini sunuş biçimlerinde Kur'an veya İslam ile ahlak, iktisat, siyaset teorileri veya modelleri arasında doğrudan ilişkilendirmeler yapılmaktadır. Örneğin Macit Fahri *İslam Ahlak Teorileri*¹⁶ isimli kitabında Kur'an ayetlerinin ve hadislerin tam manasıyla bir ahlak teorisi sunmadığını ileri sürmekte ve bu türden değerlendirmeler çerçevesinde: Kur'an-ı Kerim ve hadislerin, mümin bireyin dini ve sosyal hayatının merkezinde yer alan İslam ahlak prensiplerinin temel esaslarını içerdiğini ancak bunların tam manasıyla bir ahlak teorisi sunmadığını¹⁷ iddia etmektedir. Fahri, "Kur'an ve Sünnetin bir ahlak teorisi sunmadığı" görüşünü desteklemek için, İslam filozoflarının ele aldıkları konuları, Kur'an ve Sünnetten hareketle temellendirmeye çalışmadıklarını

15 Kur'an-ı Kerim'i ilahi bir kitap kabul etmeyen Hristiyanlar, Yahudiler ve ateistler onda birçok çelişki ve tutarsızlık olduğunu iddia ederlerken, Müslümanlar ise onu hakikatin ve icazın en zirve metni olarak kabul etmektedirler.

16 Macit Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004). Bu kitabın ismi aslında tek bir İslam ahlak teorisinin bulunmadığını zaten ifade etmektedir. Esasen yazar, bu kitabın adını "İslam Ahlak Teorileri" şeklinde koymakla doğru bir yaklaşım sergilemiştir. O, bu kitabında Müslüman kelimcılara, fıkıhçılara ve filozoflara istinaden ahlak teorilerini dile getirmiş ve onların epistemoloji anlayışları ve dünya görüşleri çerçevesinde temellendirmiştir. Bu doğru bir yaklaşımdır. Zira her bir düşünür, kendi düşünce sistematiği çerçevesinde dinin temel referanslarından kendine özgü bir model ya da teori oluşturmaktadır. İleri sürülen model ve teori onu yazan düşünüre atfedilmeli, Kur'an'a ya da İslam'a atfedilerek sunulmamalıdır. Aksi takdirde binlerce İslam ahlak, siyaset ve ekonomi teorisi söylemlerine muhatap oluruz.

17 Macit Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 17.

aksine Yunan felsefesi ve Eflatuncu bir çizgide ele aldıklarını ifade etmektedir. İslam filozofları, Yunan felsefesinden miras aldıkları felsefi deliller ile görüşlerini desteklemiştir. Fahri, müfessir ve fakihlerin Kur'an metnine en yakın yorumlarda bulduklarını, kelamcıların ise, Yunan mantığı, Hıristiyan teolojisi ve fitri aklın tabii ışığı gibi metin dışı delillere ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir.¹⁸ Onun, Müslümanların güçlü, orijinal bir ahlak teorisi geliştirmedikleri tezi haklı kabul edilse bile, bunu Kur'an-ı Kerim ve Sünnet ile açıklamak kanaatimizce haklı bir değerlendirme değildir. Fahri'nin bu değerlendirmelerinden hareketle, sanki Kur'an-ı Kerim'in ve Sünnetin/hadislerin bir teori sunması gerektiği ya da bir teori sunabilmesi için Müslüman düşünürlere yeterli veri sağlamadığı sonucu çıkardığı anlaşılmaktadır. Fahri'nin bu değerlendirmesi, Kur'an-ı Kerim'in belli bir düşünsel paradigma ve bir teori kitabı olmadığı kabulü düşüncesinden hareketle doğru kabul edilebilir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim ve hadislerin sadece ahlak teorisi değil, hukuk, ekonomi, siyaset vb. teoriler de sunmadığı söylenmelidir. Kur'an-ı Kerim, yeni bir toplum inşasını hedeflediği için yirmi üç yıllık risalet süresi boyunca olayların ve ihtiyaçların akışı doğrultusunda vücut bulmuş ve topluma kılavuzluk eden (*huden*)¹⁹ bir kitaptır. Bu özelliğinden dolayı diğer konularda olduğu gibi, ahlak konusunda da sistemli bir teori sunması zaten beklenemez. Kur'an-ı Kerim'in ne tür ahlak teorileri öngördüğünü çıkarsamak, ahlaki analizler yaparak çözümlenmelerde bulunmak İslam düşünürlerine düşen bir ödevdir. Eğer "Ahlak filozofunun görevi ahlak teorisi geliştirmektir."²⁰ tezi doğru ise, bu sorumluluk dinin asli kaynaklarında değil, İslam düşünürlerinde aramak gerekir.

Kur'an-ı Kerim'in bir ahlak teorisi öngörmediğini ya da teori kitabı olmadığını ifade etmek, onda ahlaki hükümlerin ve değerlendirmelerin olmadığı anlamına gelmez. Aksine Kur'an-ı Kerim, hayatın her alanında olduğu gibi

18 Macit Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 18. Sayın Fahri'nin bu değerlendirmesinin yerinde olmadığı kanaatindeyiz. Kelamcıların insan fiilleri, husn ve kubh, teklif, lutf gibi konular bağlamında izah ettikleri konularda referans noktası ve temellendirme kaynağı nakil ve akıl olmuştur. Bu konularda yazılanlardan hareketle çok fazla teorinin geliştirildiğini, düşünürlerin bağlı oldukları ekollerdeki temel ilkelerden hareketle görüşlerini sistemleştirdiklerini, buna bağlı tezleri sürdükleri görülmektedir. Özellikle Mutezile kelam ekolünün ilahi adalet konusuna giren hemen tüm konu başlıklarını çok derinlemesine bir analize tabi tuttuğu ve bunun kelamî ekoller arasında yoğun tartışmalara sebebiyet verdiği, hatta Kelam ilminin varlığını biraz da bu tartışmalara borçlu olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda yapılan tartışmalar, teori veya teoriler kümesini oluşturmaktadır.

19 el-Bakara, 2/2.

20 Recep Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5.

ahlak konusunda da teori, ya da teorilerin geliştirilmesine dayanak teşkil eden temel kaynak olma hüviyetini hep korumuştur. Nitekim Abdullah Draz, Kuran-ı Kerim'in nasıl güçlü bir ahlak teorisine dayanak teşkil edebileceğini "Kur'an Ahlakı"²¹ adlı özgün ve başarılı çalışmasında göstermiştir. Kur'an-ı Kerim'in normatif ahlaki hükümlerini işleyen, ilahi mesajın ruhuna uygun çözümleme ve analizlerde bulunan aklın, özgün ahlak teorileri geliştirebilir. Vahyin işlevi, teori sunmak değil, İslam'ın özüne uygun teorilerin dayanağını ve ana prensiplerini koymaktır. Vahiy felsefi bir sistem olmadığı gibi, mekanik bir kurallar bütünü de değildir. Dolayısıyla ona felsefe ve düşünce dünyasının kavramları olan tez, sav, teori, iddia, antitez gibi kavramlar nispet etmek vahyin doğasına aykırıdır.

Yukarıda ifade edildiği üzere teori geliştirmek ve ileri sürmek düşünürün sorumluluğunda olan akli bir faaliyettir. Düşünürler, inanç ilkelerini, değer yargılarını ve kutsal metinleri esas alarak teori geliştirmektedirler. İleri sürülen teoriler ve sunulan modeller doğrudan dine değil, onları ileri süren düşünür ya da ekole nispet edilmesi daha yerinde bir yaklaşım olur. Düşünce tarihimizde ahlak teorisi olarak sunulabilecek birçok eser mevcuttur. İbn Miskeveyh'in (ö. 421/1030) *Tehzibu'l-Ahlak*'ı, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *el-Ahlak ve's-Siyer fi Müdavati'n-Nüfus'u*, Nasiruddin et-Tusi'nin (ö.672/1274) *Ahlak-ı Nasirî*'si, Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö.908/1502) "*Ahlâk-ı Celâlî*"si²² ve Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Ahlak-ı Alâî*'si Müslüman düşünürlerin ileri sürdükleri ahlak anlayışlarını, bir başka ifadeyle ahlak teorilerini ifade eden çalışmalardan bazılarıdır. Bu düşünürlerin ahlak alanında yazdıkları bu eserlerdeki teori ve tezler ile İslam ahlakı arasında bir özdeşlik/aynılık ilişkisi kurulamaz. Bu eserlerin içerikleri, referansları ve yöntemleri farklılık arz etmekte, ahlakı ele alma biçimleri ve değerlendirmeleri eleştirilere konu olabilmektedir. Ancak bu eleştiriler, bizzat İslam'a değil, metin sahiplerine yönelik olmalıdır. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*

21 Abdullah Draz, *Kur'an Ahlakı*, Çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004). Muhammed Abdullah Draz'ın bu çalışmasının orijinal adı Fransızca *La Morale du Koran*'dır. Her ne kadar eserin ismi *Kur'an Ahlakı* olarak verilmişse de bunu, Kur'an-ı Kerim'den çıkarsanan bir ahlak teorisi olarak okumak gerekir. Yoksa Kur'an'ın ahlak anlayışını bu çalışma ile özdeşleştirmek gerekir. Ki bu yaklaşım, bu makalenin yazılış gayesine ters bir durumdur.

22 Bu eserin asıl adı "*Levâmiu'l-İsrâk fi Mekârimi'l-Ahlâk*"tır. Celaleddin Devvani ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Akman, «Celâleddin ed-Devvânî'nin Eserleri ve Özet Olarak Tanıtımı», *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, 2018, 145-146; *Celâleddin ed-Devvânî*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 110, 137-138, 174-178.

adında özgün bir çalışması olan Toshihiko Izutsu, İslam ahlak nizamının çok yalın olduğunu belirtmekte, ahlaki değerlerin toplumun bizzat yaşamın gerçekliğinden neşet ettiğini vurgulamaktadır. Izutsu, ahlaki bir üst dilin teferruatlı olarak işlenmesinin hukuk âlimlerinin sorumluluğunda olduğuna dikkat çekmektedir.²³ O, Kur'an'da iyi ve kötü ile ilgili soyut kavramlar sisteminin bulunmadığını, ikincil düzeyde ahlaki bir dilin oluşturulmasının Kur'an sonrası çağlarda fıkıhçıların işi olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁴

Ahlak konusunda yukarıda ifade edilen tutum, siyaset anlayışı için de geçerlidir. Kelami ekollerin imamet/hilafet/siyaset bağlamında yaptıkları tartışmalar, benimsedikleri görüşler birbirinden oldukça farklı bir yapı arz etmekte ve geniş bir yelpazede değerlendirilebilmektedir. Her bir ekol kendi din ve dünya görüşüne uygun siyasi bir tutum takınmış ve buna uygun bir teori/teoriler geliştirme çabasına girmiştir. Geliştirilen teoriler arasında çok önemli farklar bulunmakla beraber bunların hiçbirisi tam İslami bir model olmadığı gibi İslam dışı bir model de değildir. Örneğin Şia'nın imamet anlayışı ile Ehl-i Sünnetinki, Ehl-i Sünnetinki ile Mutezileninki arasında çok önemli farklar bulunmaktadır.²⁵ Bu farklar, İslam açısından bir problem teşkil etmez. Bu siyasi yönetim biçimlerinden hangisinin İslami değerlere daha uygun, temel ilkelerine daha yakın olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Ancak bunların her biri, ekollerin teoloji anlayışları, düşünce tasavvurları ve tarihi tecrübeleri neticesinde oluşan modeller/teoriler olabilir. Dolayısıyla hiçbir ekolün veya kimsenin teorisi, İslam siyaset teorisi, İslam devlet modeli olarak telakki edilmemelidir. Her bir ekol ya da düşünürün, dini bir referans kabul ederek bu konudaki görüşlerini sunduğu söylenebilir.

Devletlerin daha sağlıklı bir şekilde yönetilebilmeleri için siyasi modeller ve teoriler geliştirmek filozof siyaset bilimcisinin görevidir. Müslümanların tarihsel tecrübesini esas alarak bu tecrübe ve teorileri *İslami bir devlet* modeli olarak sunmak doğru bir yaklaşım olmasa gerekir. Müslümanların tarihsel tecrübelerinde yönetim biçimi ekseriyetle saltanata dayanan bir hilafet modeli olmuştur. Saltanat modelinin işleyişi belli iken halifenin nasıl seçile-

23 Bkz. Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları), 330.

24 Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 268. Izutsu'nun bu sorumluluğu fıkıhçılara yüklemesi, bir indirgeme olarak değerlendirilmemelidir. Burada geçen "fıkıhçı" kanaatimizce "düşünür" olarak telakki edilmelidir.

25 Şia'da devlet başkanın seçimi, nas veya tayin ile iken, diğerlerinde biat/seçim ve şura ile dir.

ceği üzerinde bir uzlaşa yoktur. Müslüman siyaset bilimciler ve filozofların geliştireceği modeller ve üretecekleri siyasi teoriler Müslüman toplum için faydalı olabilir. Bu zaviyeden hareketle örnek verirsek Farabi'nin (ö. 339/950) *Medinetü'l-Fadıla'sı* İslami bir devlet modeli değildir. Ancak bu, Farabi'nin düşünce ve inançları çerçevesinde geliştirdiği bir siyaset teorisi veya bir devlet modeli olabilir. Maverdi'nin (ö. 450/1056) *el-Ahkamü's-Sultaniye* isimli eseri de Maverdi'nin devlet anlayışı ve yönetim biçimini göstermektedir. Bizzat dinin modeli ve teorisi değildir. Müslüman düşünürlerin çalışmaları tercüme edilirken zaman zaman yapılan yanlışlardan bir tanesi şudur: Bir düşünürün anlayış ve görüşü sunulurken, düşünce ve teorisini daha güçlü kılmak için çalışmasının başına "İslami", "Kur'an'da" veya "İslam'da" gibi kavramlar eklenmektedir. Bu suretle çalışmalarının İslam dini ile olan çağrışımı daha güçlü tutulmak istenmektedir. Sözgelimi Maverdi'nin ismi geçen eseri Türkçeye *İslam'da Devlet ve Hilâfet Hukuku* şeklinde tercüme edilmiştir. Dikkat edilirse eserin orijinal isminde İslam kelimesi geçmemektedir. Ancak mütercimler, eseri daha cazip kılmak için bu tür ekleme ya da çıkarmalara başvurmuşlardır. Selçuklu tarihinin en önemli devlet adamı kabul edilen Nizamü'l-Mülk (ö. 1092) *Siyaset-name* isimli meşhur eserinde devlet idaresine ilişkin görüşlerini örnekler ve hikâyeler üzerinden aktarmakta, başarılı bir yöneticinin izlemesi gereken politikalara yer vermektedir.²⁶ Aynı şekilde Pakistanlı düşünür Mevdudi'nin (ö. 1979) *İslam'da Siyasi Sistem*²⁷ isimli kısa çalışması, Mevdudi'nin siyaset/yönetim konusunda dini referanslardan çıkarsadıkları prensipleri ve öngördüğü siyasi sistemi sunmaktadır.

İslam iktisat teorileri de aynı şekilde değerlendirilebilir. Elbette varlığın başlangıç nedeni olan ve varlığa anlam kazandıran Zorunlu Varlık'tan insanların hayatlarına ışık tutmamasını ve ihtiyaçlarını gidermede kılavuzluk etmemesini beklemek mümkün değildir. Hayatın akışı içerisinde Müslüman bireyin nasıl bir tutum takınması gerektiği hususunda Kur'an-ı Kerim kılavuzluk edecektir. Kur'an, Müslüman bireye ekonomi konusunda da temel bir çerçeve oluşturacak ve Müslüman birey bu konudaki faaliyetlerini helal ve meşru dairede yapmasını isteyecektir. İslam bir din olarak, var olan kaynakların doğru kullanılması noktasında Müslüman bireye bir perspektif çizmektedir. Bireyin

26 Nizamü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, Hazırlayan, Mehmet Altay Köymen, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999).

27 Ebu'l-Ala Mevdudi, *İslamda Siyasi Sistem*, Çev. Ahmet Seçkin (İstanbul: Özgün Yayıncılık, 4. Baskı).

ekonomik haklarının temel parametreler çerçevesinde bir portresini resmetmektedir. Müslüman bireyin ekonomi ve ticaretle ne zulmetmesi ne de zulme uğraması gerektiği ve malın bir grubun elinde tekelleşmemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Faizin ve yetimin malına el uzatmanın haram olduğu ve sahip olunan malda fakirin hakkının bulunduğu zikredilmesi gibi temel prensipler çerçevesinde bir ekonomik sistem inşası öngörülebilir. İslam'ın dini bir emir ve tavsiye olarak değerlendirdiği zekât, infak, sadaka, karz-ı hasen gibi hususlar dikkate alınabilir. Bu prensipler çerçevesinde iktisadi teoriler oluşturulabilir. Muhammed Bakır es-Sadr'ın (ö. 1980) "İslam Ekonomi Doktrini"²⁸ içerik olarak böyle oluşturulmuştur. Aynı şekilde Sam Adian'ın "İslam İktisat Teorisi" (The Theory of Islamic Economic System) isimli çalışması da böyle teşekkül etmiştir. "İslam İktisat Teorisi" isimli kitapta konu ile ilgili dini prensipler belirlenmeye çalışılmış, günümüz ekonomi dünyasının dili ve gerçekliği ile dini referanslar arasında ilişkilendirmeler yapılarak izahlar getirilmiştir. Faizsiz bankacılık, finans, kamu maliyesi, fiyat analizi, tüketim gibi kavramlar üzerinden dini perspektif ortaya konulmuştur. Bu, söz konusu yazarın yorum ve değerlendirmeleri, dinden anladığı ekonomi teorisi olarak okunmalıdır. Bizzat İslam'ın iktisat teorisi olarak anlaşılması önemli problemleri beraberinde getirecektir. Çünkü ekonomi, tarihsel koşullara bağlı olarak farklılık arz eden sosyal ilişki ve toplumun geçinme uğraşı ile ilişkili olarak varlık kazanan dinamik bir yapıda gelişmektedir. Dinamik ve hassas bir alanda değerlendirmeler, toplumsal dinamikler, geçim kaynakları, coğrafi konum, ticari faaliyetler, para piyasası, enflasyon gibi farklı etmenler hesaba katılarak problemler tespit edilir, model ve teoriler geliştirilir. Günümüz genel ekonomi anlayışları olan kapitalist sermaye, liberal ekonomi politikaları veya sosyalist anlayışlar dikkate alınmadan ekonomi modelleri geliştirmek ve izah etmek mümkün olmamaktadır.

Teori kavramı ile Kur'an/İslam arasında yapılan ilişkilendirmelerin sıhhatinin izahına bakıldığında, teorinin varsayım ve önermelerden teşekkül etmiş düşünsel felsefi bir sistem olduğu ortaya çıkar. Buna göre teori kavramına yüklenen manayı Kur'an'a yüklemek ilahi bir metin olan Kur'an ile beşeri bir çabanın ürünü olan felsefe ve bilimi aynı kategoride görmek anlamına gelecektir.

Kutsal dini bir metin ile düşünce ürünü olan bir metnin, birçok açıdan farklı boyutlara sahip olduğuna işaret edilmişti. Dini metinler, muhatap

28 Muhammed Bakır es-Sadr, *İslam Ekonomi Doktrini*, (İstanbul: Hicret Yayınları, 1979).

alınan toplumlardaki inanç yapısı başta olmak üzere, sosyal ilişki biçimi, ticari ve hukuki düzenlemeler üzerinden toplumu inanç ve ahlak açısından doğru bir yöne evrilten bir kılavuz olarak varlık bulmaktadır. Yaratıcı, vahyin muhatabı olan toplumların inanç ve düşünce dokusu, tarihi ve sosyal yapısı üzerinden mesajlarını insanlara iletmektedir. Gayesi ise; insanların Allah'a tek ilah olarak inanmalarını, hak ve adalete uygun bir sosyal ilişki tesis etmelerini ve dirilişin gerçekleşeceği nihai bir hayata iman etmelerini sağlamak²⁹ olan bir kitabı, farklı bir tarihsel dönemde ve sosyal gerçeklikte yaşamış bir düşünürün/filozofun düşünsel çabası sonucu ortaya koyduğu bir eser ile aynı dil, üslup ve bakış açısı ile değerlendirmek, elma ile armudu aynı kategoride değerlendirmekle eşdeğer olacaktır. Yorum konusunda, kutsal metinleri beşeri metinlere kıyasladığımızda özgürlük alanı daha sınırlı, anlama ve değerlendirme esnekliği daha zayıftır. Kutsal metinlerin yorumunun anahtarı dinsel otorite ve geleneğin elindedir.³⁰ Bununla birlikte her metin için anlama problemi, yazar-metin, metin-yorum/cu diyelaktığı içerisinde kavramların ilk varlık bulduğu ve her an yorumlandığı kültürel havza ile bağlantılı olarak devam edecektir.³¹

İnsan ürünü olan eserler, daha ziyade konu veya problem odaklı olarak teşekkül etmektedir. Alandan alana farklılık arz eden beşeri yazılar çeşitli varsayımlar, tezler, önermeler veya öneriler üzerinden varlığa gelir. Düşünür, düşüncesini insan zihninin anlamlandırdığı bir hiyerarşi ve tasnif düzeni içerisinde sunmaktadır. Ele aldığı konu ya da problem üzerinde üretilen düşünceyi değerlendirdiği gibi yeni düşünceler ve teoriler de ileri sürebilir. İlimlerin tasnifi; her bir ilmi disiplinin farklı konu, epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlara sahip olmasından ileri gelmektedir. Bir başka ifadeyle tasnif; düşüncenin ve bilimin kendisini izah etmesinin bir yoludur. Filozoflar, felsefenin/düşüncenin temel konuları olan varlık, bilgi, değer veya bu üç temel alanın alt kategorileri şeklinde düşüncelerini bir sistem içinde sunmaktadır. Söz gelimi bir sosyal bilimci, sosyal ilişkinin bir boyutunu veya problemini esas alarak o konu hakkında düşüncelerini serdetmektedir. Düşünsel çabasını, ilgilendiği problemin tespitiyle ve çözümüyle sınırlamaktadır. Dolayısıyla o, konu ile ilgili elde ettiği bulgulardan hareketle çeşitli önermeler sunmakta

29 el-Bakara, 2/62.

30 Umberto Eco, *Yorum ve Aşırı Yorum*, Çev. Kemal Atakay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 61.

31 Bu konuda ayrıntılı değerlendirmeler için bir önceki dipnotta atıfta bulunulan Umberto Eco'nun eserine bakılabilir.

veya problem hakkında bir çözüm teorisi sunmaya çalışmaktadır. Toplumsal değerler ve ahlak konuları ile ilgilenen bir ahlak bilimci, düşünsel çabası sonucu bu konulara ilişkin sistemli önerilerinden teşekkül edecek bir ahlak teorisi veya bir değerler sistemi oluşturabilir. Bu teori, ilgili bilim adamının teorisi olarak isimlendirilmek durumundadır. Çünkü söz konusu bilim adamının toplumsal değerlere ve ahlak anlayışına ilişkin sistematik görüşlerini etkileyen etmenler farklıdır. Bu teorinin oluşumunda, düşünürün bağlı olduğu düşünce yapısı, inanç ilkeleri, ahlaki değerleri, dünya görüşü, gelecekte beklediği vb. hususlar belirleyici olmuştur. Ancak bu teori o kişinin inancına veya dünya görüşüne bağlı olarak tanımlanmamalıdır.

Müslüman düşünürlerin eserlerinde ileri sürdükleri tezler, eser sahiplerine atfedilmeli, İslam'a değil" şeklindeki değerlendirmemiz, bu düşünürlerin işledikleri konulara ilişkin görüşlerinin İslam dışı olduğu anlamına gelmez. Aksine, bu durum, düşünürlerin ortaya koydukları model ve teorilerin dini ve fikri yapısından teşekkül ettiğini ortaya koymaktadır. Bu, düşünürlerin inanç ve düşüncesi çerçevesinde varlık bulan devlet modeli, ahlak modeli şeklinde okunmalıdır. Teori ve tezlerin dine değil, düşünüre atfedilmesinin bize kazandıracığı çok önemli avantajlar vardır. Zira teori ve tezler, dinamik bir yapı arz eden, farklı tarihi tecrübeye ve kültürel yapıya sahip olan bir toplum dikkate alınarak dönemin bilim anlayışı çerçevesinde işlenerek sunulan nazariyelerden oluşur. Teorileri üretme sorumluluğunun toplumun entelektüellerinde olması, sürekli bir çözüm arayışı içerisinde olmayı zorunlu kılar, statik ve fanatik doğrulara değil, daha esnek bir zihni üretkenliğe ve pratik anlayışa sahip olmayı gerekli kılar.

SONUÇ

Kutsal bir dini metin ile insan zihninin ürünü olan metni/düşünceyi aynı zeminde değerlendirmek, bizi din ile ideolojiyi aynı kategoride görmek gibi bir yanılaşa götürebilir. Bu yanılaşa düşmemek için siyaset, ahlak, hukuk, iktisat vb. alanlarda geliştirilen teoriyi/modeli doğrudan dine ya da o dinin kutsal kitabına değil, onu geliştirene atfetmek daha doğru bir yaklaşımı beraberinde getirir. Zira beşeri bir çabanın ürünü ve dini metinleri anlamının bir çabası olarak ortaya atılan ve geliştirilen birtakım teorilerin eksik ve kusurları ve sonradan yanlışlanmaları dini metinlere zarar verme riski taşımaktadır. Beşeri ve doğal hadiselerin izahında başvuru olan teoriler, tevarüs eden bilgi anlayışlarından soyutlamalar oluşturarak sistemli bir

ilişkiler ya da önermeler seti olarak varlık bulmaktadır. Bu soyutlamalar ve çıkarsamalar neticesinde geliştirilen teoriler aynı dine inanan, aynı kitabı referans alan Müslümanlar arasında bile aynı konuda benzer ve çok farklı teoriler geliştirme olanağı sunmaktadır. Bu düşünsel esneklik, problemlerin çözümünde birçok teori/modeli geliştirme olanağı vermektedir.

İnananlar için bir hayat kılavuzu olan Kur'an-ı Kerim'e ahlak, hukuk, siyaset, ekonomi gibi alanlarda teori isnat etmek, bizi hatalı ve yanlış sonuçlara götürebilir. Bu alanlara ilişkin teori geliştirmek, Kur'an-ı/İslam'ı referans alan Müslüman düşünürün sorumluluğundadır. Siyaset bilimci siyasete dair, ahlak filozofu ahlaka dair, iktisatçı iktisada dair teori oluşturmalıdır. Bilim adamı bu alanlara ilişkin teori oluştururken, temel doğrularından veya değer yargılarından hareketle tarihsel gerçekliği, dönemin bilim ve düşünce dinamiklerini dikkate alarak mantıksal bir ilişki kurmalı ve bunun sonucunda sistemli bir bilgi söylemi oluşturmalıdır. Bilimsel verilere dayalı olarak ya da belirli bir düşünsel paradigma doğrultusunda geliştirilen teorilerin uygulanması, teorinin geliştirildiği alandaki uygulamacının görevidir. Siyaset bilimci, benimsediği siyasi teoriyi, iktisatçı benimsediği iktisadi teoriyi uygulayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akman, Mustafa. *Celâleddin ed-Devvânî*. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017)
- Akman, Mustafa. "Celâleddin ed-Devvânî'nin Eserleri ve Özet Olarak Tanıtımı". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*. sayı: 1. 2018.
- Apaydın, Zeki-Hikmet Sürmel, "Üniversite Öğrencilerinin Evrim Teorisine Yönelik Tutumlar", *Elementary Education Online*, 8 (3), 820-842, 2009.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. (İstanbul: Paradigma Yayınları, 4. Basım, 2000)
- Çelebi, Nilgün. "Metodolojik Sorunlara Bir Bakış." *DTCF Dergisi* [Çevrimiçi], 35.2 (1991).
- Çelebi, Nilgün. "Teori Nedir? Genel ve Çeşitli Filozoflara Göre Tanımı". <http://www.filozof.net/Turkce/felsefe-akimlari/3924> (Erişim Tarihi: 04.04.2018)
- Draz, Abdullah. *Kur'an Ahlakı*. Çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

- Eco, Umberto. *Yorum ve Aşırı Yorum*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid. *İlahi Hitabın Tabiatı*. Çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara: Kitabiyat, 2001.
- Einstein, Albert. *Ideas and Opinions*. Trans. Sonja Bargmann, New York: Crown Publishers, Inc., 1954.
- Feyerabend, Paul Karl. *Akla Veda*. Çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Görgün, Tahsin. *İlahi Sözü'nün Gücü*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kılıç, Recep. *Ahlâkın Dini Temeli*, Ankara: TDV. Yayınları. 1992.
- Kinloch, Graham. C. *Sosyolojik Teori*, Çev. Tulin Günşen, Dursun Ayan, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2014.
- Kühne, Thomas. "What is Theory". *Language Engineering for Model-Driven Software Development*, (Germany: (IBFI), Schloss Dagstuhl 2005). <http://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2005/23> (Erişim Tarihi: 28.04.2018)
- Macit, Fahri. *İslam Ahlak Teorileri*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Mevdudi, Ebu'l-Ala. *İslamda Siyasi Sistem*. Çev. Ahmet Seçkin. İstanbul: Özgün Yayıncılık, 4. Baskı.
- Sadr, Muhammed Bakır. *İslam Ekonomi Doktrini*. İstanbul: Hicret Yayınları, 1979.
- Taşkın, Özgür, Elif Omca Çobanoğlu ve diğerleri. "Lisans Öğrencilerinin Kuram (Teori) Kavramını Algılayışları", *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Cilt. 25 (2).